

MILOŠ ŠTEFANOVIČ: O MODERNOM SLOVENSKOM POLITICKOM MYSLENÍ PRED HLASISTAMI

TIBOR PICHLER, Filozofický ústav SAV, Bratislava

PICHLER, T.: Miloš Štefanovič: Modern Slovak Political Thinking before *Hlasists*
FILOZOFIA 64, 2009, No 10, p. 939

The paper examines the fundamental concepts of the political publicist Miloš Štefanovič, which in the 1980ies and 1990ies suggested the transformation of Slovak political thinking as well as abandoning the voluntarily adopted passive attitude. Štefanovič developed a consistent conception of national politics based on self-responsible, independent, bottom up political work grounded in patriotic self-criticism. He was also one of the prime movers of the cooperation between nationalities in Hungary as well as a critique of the distorted political culture of the government establishment.

Keywords: Miloš Štefanovič – Political thinking – Romanticism – Realism – Civic activism – Political culture

V roku 1924 uverejnil Ivan Dérer v časopise *Prúdy* článok o Milošovi Štefanovičovi (1854 – 1904), ktorý stručne sumarizoval jeho pôsobenie a výkon v oblasti národnopolitickej činnosti v predminulom storočí. Hoci sa formovanie moderného slovenského politického myslenia spája s menom hlasistov, Dérer pokladá, a to oprávnene, Miloša Štefanoviča za jeho iniciátora. Podľa neho bol prvým „pokrokárom“ a propagátorom „drobnej práce“ na Slovensku.¹

Miloš Štefanovič bol zaujímavou postavou slovenskej národnej, ale zároveň aj národnostnej politiky 90. rokov 19. Storočia v Uhorsku. Urobil si meno ako úspešný organizátor politickej spolupráce národností, s jeho osobou je spojená príprava a priebeh I. kongresu nemadžarských národností v Uhorsku. Nás však bude zaujímať ako politický publicista, ktorý britkými, ako aj kritickými názormi do vlastných radov otváral priestor pre aktívnu slovenskú politiku, budujúcu na každodennej organizačnej práci, ktorá sa neskôr spájala predovšetkým s hnutím hlasistov, sociálnych demokratov a mladých klerikov, ktorí podľa Ivana Déreera oživilí a rekonfigurovali slovenský politický pohyb na prelome 19. a 20. storočia ([1], 537).

¹ „Nie je správne, keď sa tvrdí, že počiatky preporodu slovenského označené sú vystúpením hlasistov“ ([1], 538). V tejto súvislosti však treba spomenúť, že už Ján Palárik a Nová škola rozpracovali v šesťdesiatych rokoch predminulého storočia koncepciu politickej činnosti založenej na presvedčení o produktivite občianskych práv, gradualizme pri kladení cieľov v závislosti od aktuálnej sily národného hnutia. Súčasne pokladali osvetovú činnosť a vzdelanie za nevyhnutný prostriedok nadobúdania občianskej kompetentnosti ([7], 87 – 93; [8], 769 a n., 774 a n.). V tejto súvislosti treba spomenúť aj Jána Mallého-Dusarova.

Od politického pasivizmu k politickej aktivite: Kritika konzervatívneho národovectva. Miloš Štefanovič svojou činnosťou reprezentuje odklon od nepolitickej alebo, inými slovami, od politiky pasivizmu, vyhlásenej koncom 70. rokov a naplno sa prejavujúcej v 80. rokoch predminulého storočia. Doktrína politického pasivizmu sa formuje ako odpoveď na asimilačnú politiku vlády Kálmána Tiszu, ktorá nerešpektovala a ignorovala národnostný zákon XLIV z roku 1868. Politický profil tiszovskej politickej elity sa líšil od predchádzajúcej eötvösovsko-deákovskej aj intelektuálnym horizontom, politickým temperamentom, ako aj skúsenostným pozadím. Išlo skôr o politikov s lokálne obmedzenou uhorskou skúsenosťou vykonávania politického remesla bez zakotvenia vo svete západoeurópskych politických ideí a vzorov. Po generácii politikov-intelektuálov typu Eötvösa sa k slovu dostali nekompromisne zmýšľajúci praktici moci, ktorí prepadli etatickým mocensko-romantickým túžbam a svoju politickú vôľu projektovali bez ohľadu na existujúce skutočnosti. Charakterizovala ich vabanková politická mentalita.

M. Štefanovič

v rámci Uhorska.

V spise *Z našich úloh* konštatoval: „Výtečníkov máme síce a mali sme na tucty, ako nám to tuším náš znamenitý Vajanský v Národných novinách v článkoch *Náhľady a výhľady* vysvetlil, ale práce výtečnej, praktickej, organizátorskej nikde nič. Ani jednu stolicu, ani jeden okres, ani jednu obec nedoviedli všetci naši výtečníci dohromady trvácne a stále pre nás získať a zabezpečiť, takže dnes stojíme tam, že môžeme začať kdekoľvek od kraja, hotového niet nikde nič, niet na čo nadpriať, niet možnosti z pozície už

Miloš Štefanovič sa predstavil ako energický politický konceptor a stratég a súčasne ako nekompromisný kritik vtedajšej národoveckej činnosti. Do národoveckého politického diskurzu vniesol nové akcenty, použil nešetrné tvrdé slová adresované do vlastných radov, ktoré sú pochopiteľné z hľadiska cieľov, ktoré si stanovil: budovať silné, len na vlastné sily spoliehajúce hnutie za národnostnú rovnoprávnosť jazykovo rôznorodých obyvateľov Uhorska spojených jednotným občianstvom. Išlo mu predovšetkým o koncepciu praktického rozvíjania slovenskej politickej vôle

dobytej a zabezpečenej ďalej sa rozširovať. Tí naši výtečníci boli napospol teoretikovia, idealisti, oni písali básne a písali prózu, rečnili, toastovali, rady a úpravy dávali na písmo i slovom a skutok – ten utek“ ([3], 375 – 376). Za štruktúrny nedostatok národného života a zároveň aj politiky Štefanovič pokladal neexistenciu opravdivého slovenského centra alebo hlavného mesta ako miesta vibrujúceho slovenského hospodárskeho a kultúrneho života, udržiavaného silným slovenským meštianstvom, ktoré by inšpirovalo a súčasne generovalo moc a vplyv. Provinčný, a navyše geograficky nevýhodne lokalizovaný Martin sa na takúto úlohu vôbec nehodil. S jemu vlastnou ostrosťou a nadsadenou príkrosťou diagnostikoval nedostatok slovenskej urbánnosti. „... Slováci ani vo svojej inteligencii nevypeli ešte na ľudí urbánnych, meštiakov, ale sú ešte vždy dedinári... tisnuci sa do samoty alebo zrážajúci sa aspoň čo možno do menších krúžkov. Centrá väčšie, silnejšie prúdenie života ich nepríťahuje, lež odpudzuje“ ([3], 376).²

Miloša Štefanoviča by som označil za tvorca doktríny slovenského občianskeho aktivizmu. K politike, k politickej činnosti nepristupoval romanticky zo zorného uhla filozofie dejín a z nej odvodených konceptov národného historizmu, nových epoch národov presadzujúcich sa v svetových dejinách, ale z pozície práv národne uvedomelého občianstva mnohonárodnostného štátu. Z toho potom vyplýva, že jazyku neprisoval metafyzický, ale predovšetkým praktický charakter ako nástroju, ktorý umožňuje veľkej skupine ľudí, národom napredovať v ľudskom a pritom aj občianskom rozvoji. Sledoval agendu hospodárskeho, sociálneho a vzdelanostného rozvoja uhorských národností v materinskom jazyku prostredníctvom občiansko-politickej angažovanosti. Vyjadrené slovníkom politickej filozofie 19. storočia, mal na mysli pokrok civilizácie; alebo inak vyjadrené, vývoj ľudstva k dokonalejším organizačným a kultúrnym formám.

Jazyku neprisoval v definitívnom slova zmysle národovtornú hodnotu. Jednoducho, jazyk nie je v absolútnom zmysle tým, čo robí národ národom. Jazyk je dorozumievacím prostriedkom. Osobitosť národa spočíva v jeho nadobudnutom charaktere. Tým chcel vyjadriť, že ho charakterizuje to, ako sa spravuje, orientuje, ako myslí a koná. Možno vyvodiť záver, že národný charakter alebo, inými slovami, národný habitus neznamena nič čo vrodené, ale čosi získané, označuje jednoducho navyknutý spôsob riešenia a vybavovania vecí života, súvisí v neposlednom rade aj s tým, akú skúsenosť má istý kolektív ľudí s určitým typom vládnutia. Ide teda o skutočnosť istého návyku, ktorý sa vyznačuje dlhodobou trvácnosťou, vlastnosťou *longue durée*. Ako taký je kľúčovým bodom akejkoľvek sociálnej a politickej transformácie.

Osobitosť národa teda spočíva v jeho kultúrnom výkone. „Veď jazyková otázka a boj o jazykové práva nemôže byť večným cieľom ľudskej činnosti, úsilí. Cieľ nemôže byť iný, ako najľahšie uspokojenie, práve tak duchovné a mravné, ako aj materiálne a hospodárske. Jazyk je len prírodou daný prostriedok na čo najľahšie dosiahnutie onoho cieľa, a len preto je oprávnený boj o jazyk, ale preto je aj svätou povinnosťou. Keď teda Rusi (tu mal na mysli Rusínov; T. P.) môžu vyššie označený cieľ dosiahnuť aj vnútri hraníc Rakúska, nemalo by žiadneho zmyslu podnecovanie, huckanie smerom k Rusku a ani u nich. Že to nie sú prázdne slová, toho nezvratným príkladom je Švajčiarsko“ ([5], 425).

Štefanovič kládol dôraz na merateľnú, rezultatívnu politickú aktivitu, triezve vyhod-

² K téme urbánnosti pozri aj Bakošovu štúdiu v tomto čísle *Filozofie* [17].

notenie situácie, jeho myslenie charakterizovala absencia ideológie a ideologického chápania politiky i kritickosť smerujúca predovšetkým do vlastných radov, čo ho odlišovalo od martinských konzervatívnych národnárov, upätých na rétorické a, súčasným slovníkom povedané, „eventové“ zdolávanie asimilačného oficiálneho uhorsko-maďarského nacionalizmu. Štefanovič nebol rojčiacim politickým rusofilom a odmietol zúčastniť sa cesty do Moskvy, čo bolo konzistentné z hľadiska ním sledovaného cieľa budovania nezávislej slovenskej politickej akcieschopnosti. Neholdoval fantómu ruskej pomoci, skôr pracoval na architektúre spolupráce a zosúladenej politickej akcie Slovákov, Rumunov a Srbov v Uhorsku. Tento prístup sa naplno prejavil v organizácii prvého národnostného kongresu v Budapešti v roku 1895. Jeho organizačný vklad do tohto podujatia bol kľúčový. Očakával, že sa k akcii pripoja aj uhorskí Nemci a Rusíni. Ivan Dérer vo svojom článku apostrofoval M. Štefanoviča³ ako akéhosi koncipienta Malej Dohody. Takéto chápanie je však do istej miery nepresné, pretože Štefanovičovi nešlo o sledovanie politiky na základe národných nepriateľstiev a jeho myslenie nebolo v úzkom slova zmysle etnické alebo len a len etnopolitické.⁴ Zaujímala ho v konečnom dôsledku konštrukcia *polis* s dôrazom na uplatňovanie národno-kultúrnych práv, a nie len politika obmedzená na *etnos*. Zároveň sa prejavil ako politický stratég a bystrý politický analytik. Postrehol, že monarchia stojí na dynastii a jej historickej snahe byť európskou mocnosťou. Sám nemal zásadné výhrady voči veľmocenskému postaveniu monarchie. Upozornil však na skutočnosť, že spojenectvo s Nemeckom ju ohrozuje práve v tejto snahe zostať veľmocou (čo ho skutočne zblízuje s Masarykom), a konštatoval tendenciu k národnostnému partnerstvu v rakúskej časti monarchie. Predpokladal možnosť budúceho vývoja v Uhorsku. Tu sa ukazuje, že jeho myslenie alebo premýšľanie o slovenskej národnej politike nebolo do seba zahľadené a provinčné, ale vykazovalo znaky schopnosti, ale zároveň aj vôle uvažovať v dimenziách európskych s dôrazom na národnostnú rovnosť zakotvenú v občiansko-politickom spoločenstve. Dosiahnutie jazykových práv bolo preňho predpokladom plnohodnotného rozvoja politickej činnosti, ktorá mala kulminovať vo vytvorení vhodného inštitucionálneho rámca, demokraticky konfigurovanej stredoeurópskej veľmoci.

Jednoznačne odmietal gravaminálnu politiku, ktorá sa prejavovala v tradícii politiky žiadostí. Tento typ politiky by sme mohli charakterizovať ako aktivitu subjektov žiadajúcich od mocenských inštitúcií uznanie v podobe poskytnutia práv. Takýto prístup k politickému konaniu odmietal, pretože sa zakladal na slabosti žiadajúceho a blahosklonnosti mocensky etablovaného. Bol presvedčený, že pravá subjektivosť sa nadobúda účelným, rezultatívnym, rešpekt vzbudzujúcim konaním. V roku 1895 v čase konania kongresu uhorských národností reprezentuje jeho myslenie proklamácia tohto kongresu: „My sa musíme tak organizovať, my všetci, ktorí máme brániť totožné práva, aby sme sa mohli proti odporníkom postaviť nie ako reklamanti, ktorí od dobrej vôle voľakoho právo žobru, ale ako faktor, ktorý za práva *bojuje* v tom povedomí, že *mu patria*, a silou, ktorá je

³ Používam popri priezvisku aj meno, aby som ho odlíšil od jeho otca, nekonformného kritického národovca Samuela D. Štefanoviča, ktorého I. Dérer výstižne označil za anarcho-sociálneho mysliteľa. Pozri aj Chmelovu charakteristiku ([15], 80 – 82).

⁴ Na druhej strane je pravda, že argumentoval v prospech spojenectva monarchie s Francúzskom, pokladal však Maďarov za dôležitý faktor stredoeurópskej politiky.

v *stave ich aj vynúti*“ ([1], 546). Odporúčal efektívne rozvíjať politickú aktivitu, postupovať punktualisticky, vzhľadom na existujúcu organizačnú slabosť a nevyvinutosť sústreďovať sily na dosiahnutie kontroly nad jedným mestom, jednou stolicou, udržateľne rozvíjať v nej národný život, a až potom pokrývať politickou činnosťou ďalšiu stolicu alebo mesto. Koncept národno-politického punktualizmu dokladá Štefanovičovu snahu rozvíjať slovenskú politiku takým spôsobom, aby generovala trvalé výsledky, na ktoré by bolo možné nadväzovať ďalšou činnosťou.

Miloš Štefanovič premýšľal a publikoval v období, keď sa uhorská politika dostala opäť do pohybu, a svojimi článkami a brožúrkami na túto skutočnosť reagoval; išlo mu vlastne o stanovenie východiskových pozícií a zásad národnej politiky, na základe ktorých by sa dala konzistentne a účelne rozvíjať.

Protinárodnostná politika poškodzuje a deformuje samotný uhorský politický život. Toto Štefanovičovo nahliadnutie je kľúčové. Manipulačné a difamačné postupy uplatňované voči národnostným hnutiam, ich reprezentantom a snahám napokon deformovali samotný uhorský politický život ako celok a boli neskôr vládou použité aj proti uhorsko-maďarskej opozícii, t. j. stali sa všeobecnou politickou praktikou. Cynizmus vlády a plytký machiavellizmus, v uhorskom prostredí fungujúci ako figliarstvo, nevšímanie si, ba zaznávanie skutočnosti, a voluntaristická politická rétorika poškodili štruktúrne uhorský politický život a nastavili ho na koľaje, ktoré viedli k vleklej kríze uhorskej politiky. Túto skutočnosť Štefanovič výstižne komentoval: „Je to turecké vladárske umenie, ktoré tu páni udomácnili od roku 1867 a privedú ním krajinu na osudy Turecka. Chytrnosť, prefíkanosť nie je štátna veda, prefíkanosťou nebudú môcť Uhorsko nikdy urobiť ani slobodnejším, ani silnejším, ani bohatším, ani samostatnejším... Aj úcta k zákonom môže byť len jedna a nemôže byť dvojaká. Buď je úcta k zákonu, a vtedy bez rozdielu sa vzťahuje na všetky zákony, alebo potom nie je žiadna úcta k zákonu. Nie taký je tanec, aby sme uctievali ten zákon, aby sme požadovali úctu k takému zákonu, ktorý je pre nás priaznivý, a neuznávali taký zákon, ktorý pre iných je priaznivý, ba tleskali, volali na slávu vláde vtedy, keď takýto zákon obchádza... a prenasleduje tých, ktorí sa odvolávajú na tento zákon a žiadajú jeho uznanie...“ ([9], 437).⁵ To je jasný odkaz na neuplatňovanie národnostného zákona z roku 1868 a zistenie, že úmyselné neuplatňovanie prijatého zákona napokon vedie k deformácii politickej a právnej kultúry, čo má trvalé škodlivé následky a v konečnom dôsledku postihuje občanov všetkých národností vrátane maďarskej, a to osobitne vtedy, keď ide o opozičnú politiku proti vláde a politickému establishmentu zakopanému vo svojich pozíciách. Neexistuje selektívne uplatňovanie práva; takéto „právo“ podkopáva dôveru vo vládu zákona a úroveň politickej súťaže. Majúc na mysli vládne kruhy, konštatoval: „Nech nechcú forsírovať národný štát (nemzeti állam), ale nech pracujú na utvorení právneho štátu (jogállam) a v tom zabezpečia najlepšie budúcnosť Maďarstva“ ([12], 500).

Zároveň treba konštatovať, že Miloš Štefanovič sa vyhybal tomu, čo sa dnes

⁵ Pozri aj článok Pavla Mudroňa *Zákon?* (Národné noviny 28. 12. 1899. In: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. III. zv. 1885 – 1901. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972, s. 526 – 527; M. Štefanovič, Schmerling a Koloman Tisza, Svetlo, 1. 6. 1887; in: cit. dielo, s. 87 – 91.

v sociálnych vedách označuje termínom grupizmus, t. j. nediferencovanému kolektivistickému narábaniu s označením skupinovej etnicity za účelom odkazovania na nepriateľa či protivníka, keď písal, že pod „Maďarmi“ nerozumie „maďarské obecnstvo, lež u vlády stojacich mužov“ ([10], 89). V tomto ohľade nebol jediný, kto na tento nediferencovaný spôsob označovania národov, národností a etnických skupín za politických aktérov upozorňoval; podobné konštatovania by sme našli aj u iných súvekých slovenských politických publicistov.

Industriálny étos verzus panský étos. Politika národovcov bola konfrontovaná s komplexom problémov rôzneho druhu: Nekompromisná asimilačná politika vlády, ktorá sa presadila po roku 1875, mala svojich stúpencov a vykonávateľov aj v radoch úradníctva a inteligencie slovenského etnického pôvodu. Túto skutočnosť („maďaronstvo“) ako najvážnejšie negatívum konštatujú viaceré zdroje slovenského politického myslenia. Súčasne sa v slovenskom národnom diskurze vnímal rozdiel medzi vládnymi elitami a tzv. maďaronmi na jednej strane a etnickými Maďarmi na strane druhej. Súčasťou klbka problémov boli aj odlišné koncepty národnej politiky; tu by sa dalo rozlišovať medzi konzervatívnymi a pokrokovými koncepciami. Svojím spôsobom boli prepojené so sociologickou problematikou vzorov spoločenského konania a správania. V súvekej národoveckej publicistike zviazanej imperatívom politickej modernizácie táto problematika zaujíma kľúčové miesto. Národovci totiž neboli nediferencovanou elitou. Líšili sa nielen názormi, ale aj sociálnou predstavivosťou a sociálnou orientáciou či typom socializácie. Medzi vekovo staršími, a predovšetkým tradicionalisticky orientovanými národovcami (martinské krídlo) v nemalej miere dominovali konzervatívne, tzv. panské sociálne vzory. Zdá sa, že existoval istý typ národoveckého nacionalizmu, ktorý nebol dostatočne schopný praktickou politickou prácou reagovať na potreby ľudových vrstiev. Možno povedať, že konzervatívni národovci často vyznávali a stelesňovali osobne prežívaný národovecký étos. Vidiecky ľud spravidla romantizovali a idealizovali, ale opravdivo ho nereprezentovali. Táto situácia, ktorú kriticky komentoval hlavne Štefanovič a po ňom hlasisti, sa začala meniť v posledných decéniách 19. storočia. Štefanovič tvrdil, že najväčším nepriateľom národného rozvoja bol konzervatizmus a neefektívnosť samotných národovcov. Kritizoval, že martinskí národní konzervatívci konali podľa sociálneho vzoru starozemianskeho, ich hodnoty a spôsob života boli zemianske, „aristokratické“, to znamená, že kládli dôraz skôr na formu bytia než na merateľný a efektívny výkon. Tu sa M. Štefanovič naozaj zhoduje s kritikou národoveckého tradicionalizmu, formulovanou v prvých ročníkoch časopisu *Prúdy*.

Kritika namierená do vlastných národoveckých radov bola neobvyklá, ba neslýchaná, v danej dobe sa pokladala priam za zradu národnej veci, ale Štefanovič sa takouto odvahou vyznačoval. „... nemôžem pomlčať o tom u nás zatrhnutom hriechu, že svoju bezhraničnú malomocnosť usilujeme sa vyhovoriť hneď poukazovaním na presilu, svereposť našich nepriateľov, hneď zase na nestálosť, nespoľahlivosť nášho ľudu... Jedno i druhé nie je nič iné ako ošemetné vyhováranie sa. My, inteligencia slovenská národná sme aspoň v 80 – 90 % vinou nášho smutného položenía, naša chabosť, naša ničomnosť privádza vždy viac a viac do úpadku národ. Ľud nás neopúšťa, ale my ho opúšťame... nepriatelia nás nepremáhajú, ale my sami sa ničíme... Mravná hniloba sa nás chytila v dešperátnych rozmeroch, a nebude obrodenia,... kým nedospeje inteligencia druhá, no-

vá...“ ([1], 539; [4], 326).⁶ Ukazovalo sa, že takáto nová generácia národnej inteligencie sa formovala. Za meradlo jej úspechu môže azda slúžiť to, že začiatkom 20. storočia začala slovenská politika dosahovať úspechy, ktoré v druhej polovici 19. storočia chýbali: Vo voľbách do uhorského snemu sa presadili aj viacerí národní kandidáti.

Ak sa pozrieme do histórie slovenského politického myslenia v 19. storočí, zistíme, že ako ideálne typy existujú dve školy myslenia a konania: romantická a realistická. Prvá buduje na predstave a osnove veľkého historického činu, jednorázového konštitučného zásahu mocenskej inštalácie, ktorá akoby jedným ťmahom zabezpečí inštitucionálny rámec národného života, do ktorého národ potom vývojom dorastie. Do tejto školy myslenia svojim spôsobom patrí aj historický fatalizmus, pasívne čakajúci na veľkú historickú krízu, ktorá prinesie oslobodenie. Druhá škola sa zakladá na realistickom náhľade, že treba spoliehať len na seba, rozvíjať vlastné sily dôslednou prácou a organizačným umom rozvrhnutým na desaťročia a klásť si ciele primerané daným možnostiam [2]. Sám Ľudovít Štúr bol vo svojich počiatkoch v čase vydávania Slovenských národných novín takýmto realitom a gradualistom, keď písal, že „... život národov prenáhliť sa nedá, ale keď sa má podariť, miernym krokom len ísť môže a že to, čo je lepšie, ako huba za noc nevyrastá“ ([11], 34).

Obe stratégie, romantická i realistická, sa týkajú zmeny skutočnosti. Slovenskí národovci chceli niečo, čo ešte neexistovalo; svoju predstavu inštitucionalizácie národa chceli premeniť na novú skutočnosť. Ich problémom bola otázka, ako takúto novú skutočnosť docieľiť. Tento cieľ sa nedal dosiahnuť tak, že by sa z existujúcej skutočnosti mentálne vystačovali, že by ju jednoducho ignorovali; skúšanie tejto stratégie v období politickej pasivity nebolo produktívne. Skutočnosť sa dala meniť len angažovanosťou, vytrvalou, systematickou bodovo zameranou prácou, získavaním vzdelania, hospodárskej moci, a tým aj bázy politického vplyvu. Osobitne hospodárstvo bolo tou oblasťou spoločenského života, ktorá bola najschodnejšou cestou národného rozvoja. To bolo aj Štefanovičovým krédom, ktorý proti zemianskemu étosu, ktorým boli ovplyvnení konzervatívni martinskí národovci typu Vajanského, hlásal meštianske cnosti industrie a komercie a vyzdvihoval to, čím sa legitímuje meštianstvo ako trieda, t. j. prácu a výkon, na rozdiel od šľachty zdôrazňujúcej pôvod a spôsob bytia. Jednoznačne brojil proti tendencii orientovať slovenskú inteligenciu a vzrástajúce sa vrstvy ľudového pôvodu podľa vzoru uhorskej gentry. „Pálenie“ pokladal za nesprávnu a kontraproduktívnu životnú stratégiu. V tomto smere tvrdil, že sa treba učiť od židov ako vzoru úspechu, keďže tradične kládli dôraz na hodnotu učenia a vzdelania. Aj Štefan M. Daxner, čerpajúc z etnografického diela Jána Čaploviča *Gemälde von Ungern*, konštatoval, že „priemyselnou prácou vyhľadávať si živnosť napomáha vyvinutie mohutnosti rozumu a ducha ľudského“ ([13], 8).

Komentár k hlasistom. Ivan Déer v uvedenom článku správne vystihol modernosť politických úvah a konceptov Miloša Štefanoviča už pred vystúpením hlasistov [1]. Bol ich vekovo starším súčasníkom a ich aktivitu nielen sledoval, ale aj komentoval. Túto črtu Štefanovičovho politického myslenia spracoval Roman Holec na základe skúmania jeho

⁶ Citát pochádza zo Štefanovičovho spisu *Odpoveď na príhlas k bratom vo viere*. Turč. Sv. Martin (bez r. vydania).

korešpondencie s Jaroslavom Vlčkom [6]. Základ Štefanovičových kritických pripomienok spočíva v úzkej primknutosti hlasistov k Masarykovmu programu a v prílišnej nezávislosti hlasistov od Masaryka. Nešlo mu o spochybnenie masarykovskej politickej alebo, všeobecne povedané, modernizačnej a sociálno-transformačnej metodológie, ako skôr o to, že hlasisti jej princípy neaplikovali na Slovensku dostatočne nezávisle a samostatne, spoliehajúc sa na vlastné rozhodovanie.⁷ Konali príliš pod dohľadom a radcovstvom Masaryka. Štefanovič sa domnieval, že obe strany, slovenská i česká, najviac pre seba získajú vtedy, keď obe budú svojím konaním zodpovedné len za seba, keď budú sebastredné. Pozadím Štefanovičovho kritického komentára bola jeho predstava slovenského politického hnutia, ktorého aktéri vyvíjajú činnosť takpovediac zo seba samých s vedomím zodpovednosti za seba.

Na záver. Miloš Štefanovič bol príslušníkom novej generácie slovenských národovcov, ktorá nenadväzovala na romantickú filozofiu dejín, netematizovala národný historizmus, odmietala nečinný fatalizmus spoliehania sa na pomoc zvonka i slepú vieru v obrat k lepšiemu prostredníctvom historických katakliziem, zakladajúcich nové rozloženie síl a nové politické subjekty. Politický panslavizmus, prekračujúci skutočnosť etnografickej príbuznosti slovanských národov, pokladal za neúčelný z hľadiska budovania vlastnej zdatnej občianskej kultúry založenej na vláde zákona a rešpektu voči prijatým zákonom. Štefanovičovým cieľom vlastne nebol režimovo indiferentný politický etnicizmus, ale politický poriadok založený na občianskej participácii a národnostno-kultúrnych právach.

Sedemdesiate, osemdesiate a sčasti aj deväťdesiate roky predminulého storočia sa zvyknú pokladať za éru stagnácie slovenskej národnej politiky. Tento názor platí predovšetkým vtedy, keď sa hodnotí miera národnej politickej inštitucionalizácie. Stav slovenskej politickej publicistiky tohto obdobia je diferencovanejší a vykazuje zaujímavé aspekty. Všeobecne možno konštatovať, že v tomto období pozvoľne dochádza k zásadnej zmene vo vzdelanostnom profile národoveckej elity. Okrem národných tradicionalistov, pridŕžajúcich sa romantizmu neskoroštúrovskej proveniencie, sa na verejnosti artikulujú aj skupiny, ktorých členovia sa vyznačujú tým, že nemajú literárne, resp. teologické vzdelanie, ale vzdelanie právne, a že politiku, politickú činnosť nerozvíjajú z hľadiska filozofie dejín a jej konceptov. Romantizmus nahrádzajú realizmom a používajú, ako vidíme v prípade Miloša Štefanoviča, ostrý, ba až neľútostný, sebaspytujúci slovník. Zaujímavou črtou verejnej činnosti týchto právnikov⁸ bolo to, že sa, nech už hodnotíme ich impakt akokoľvek, zúčastňovali celouhorského politického diskurzu, publikovali aj v maďarskom jazyku a snažili sa ovplyvňovať celouhorskú verejnú mienku. Pri inventarizovaní článkov z oblasti politickej publicistiky nás upúta skutočnosť, že aj v období tzv. politickej pasivity a neúspechu z hľadiska normatívne stanovených politických cieľov (čo M. Štefanovič napríklad kriticky pripisuje zväčša na vrub vlastnej neschopnosti) dochádza

⁷ František Novosád hovorí, že išlo o ideológiu „transplantácie“ ([16], 164). O názore Milana Hoďžu na problematiku prenosu ideí pozri štúdiu Karola Kollára ([18], 61).

⁸ Michal Mudroň, Pavel Mudroň, Štefan Fajnor, Miloš Štefanovič; menujeme iba tých najprofilovanejších [14].

k diverzifikácii aj k zintenzívnieniu slovenskej publicistiky a k posilňovaniu slovenských printových médií, odkazujúcich nielen na Martin a Budapešť, ale aj na iné miesta.

Možno konštatovať, že slovenské politické myslenie v diskutovanom období je obsiahnuté v slovenskej politickej publicistike vo forme článkov a statí uverejňovaných v novinách, časopisoch a politických brožúrkach. V tejto oblasti pripadá právnikovi Milošovi Štefanovičovi kľúčové miesto. Vyznačoval sa takpovediac masarykovskými cnosťami, ak Masaryka budeme pokladať za modelového reprezentanta a inkarnátora malonárodného realistického a zároveň aj občianskeho nacionalizmu vo východnej strednej Európe. Medzi týmito cnosťami sa vynímal apel na zodpovednosť za seba samého, vecnosť (realizmus) a kriticizmus, orientovaný predovšetkým do vlastných radov ako predpoklad rozvinutia samonosnej rezultatívnej politickej aktivity.

LITERATÚRA

- [1] DÉRER, I.: Dr. Miloš Štefanovič. In: *Prúdy*, VIII, 1924, s. 537 – 548.
- [2] PICHLER, T.: Slovenské politické myslenie v 19. storočí – kľúčové problémy. In: *Filozofia*, 57, 2002/1, s. 15 – 20.
- [3] ŠTEFANOVIČ, M.: Z našich úloh. Ružomberok: K. Salva 1898. In: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. III. zv. 1885 – 1901. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972, s. 373 – 384.
- [4] ŠTEFANOVIČ, M.: Prihlas k bratom vo viere. In: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. III. zv. 1885 – 1901. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972.
- [5] ŠTEFANOVIČ, M.: A Nemezis. Figyelmeztetés a magyar politika intézőinek [Nemezis. Upozornenie maďarským politikom]. Martin 1898. Slovenský preklad in: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. III. zv. 1885 – 1901. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972, s. 420 – 433.
- [6] HOLEC, R.: Miloš Štefanovič v slovenskej politike. In: *Biografické štúdie 26*. Zostavil Augustín Maťovčík. Martin: Matica slovenská 1999.
- [7] PICHLER, T.: *Národovci a občania (O slovenskom politickom myslení v 19. storočí)*. Bratislava: Veda 1998.
- [8] MARTINKOVIČ, M.: Ideový prínos Novej školy do národovtorného myslenia. In: *Filozofia*, 59, č. 10, 2004.
- [9] ŠTEFANOVIČ, M.: Mi az oka? Martin 1898. Slovenský preklad Františka Bokesa In: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. III. zv. 1885 – 1901. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972, s. 433 – 437.
- [10] ŠTEFANOVIČ, M.: Schmerling a Koloman Tisza. In: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. III. zv. 1885 – 1901. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972, s. 87 – 91.
- [11] ŠTÚR, E.: *Dielo v piatich zväzkoch*. I. zv. *Politické stati a prejavy*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1954.
- [12] List Miloša Štefanoviča J. Rimmlerovi. In: Bokes, F. (ed.): *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. III. zv. 1885 – 1901. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972.
- [13] DAXNER, Š. M.: *Slovenská otázka od konca 18. stoletia*. Turč. Sv. Martin: Nákladom kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku 1912.
- [14] FAJNOR, V.: Bratia Mudroňovci, Štefan Fajnor a Miloš Štefanovič. In: *Právny Obzor*, XVIII, 1935, č. 9.

- [15] CHMEL, R.: Samuel Štefanovič. In: CHMEL, R.: *Romantizmus v globalizme*. Bratislava: Kalligram 2009.
- [16] NOVOSÁD, F.: *Alchymia dejín. Slovensko v čase neurčitosti*. Bratislava: Iris 2004.
- [17] BAKOŠ, V.: Prúdy ideovej moderny (K stému výročiu revue *Prúdy*). In *Filozofia*, 64, 2009, č. 10.
- [18] KOLLÁR, K.: Vývin v chápaní problematiky nacionalizmu a národa v diele M. Hodžu. In: PEKNÍK, M. a kol.: *Milan Hodža, štátnik a politik*. Bratislava: Veda 2002, s. 55 – 74.
- [19] KOLLÁR, K.: Milan Hodža, hlasizmus a T. G. Masaryk. In: PEKNÍK, M. a kol.: *Milan Hodža, štátnik a politik*. Bratislava: Veda 2002, s. 47 – 53.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/7156/27.

prof. PhDr. Tibor Pichler, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: filotrpr@savba.sk